

Congres CAOP (ism RWI en BZK)

‘Repareer het dak wanneer de zon schijnt’

Inleiding Pieter Jan Biesheuvel

Dinsdag 23 september 2008

Dames en heren,

De commissie Bakker heeft groot gelijk.

De arbeidsparticipatie in Nederland moet flink omhoog.

Vanwege de vergrijzing.

Het aantal openstaande vacatures is buitengewoon hoog.

Iedereen is nodig.

Maar ondertussen.....

Niet iedereen kan in de huidige arbeidsmarkt aan de slag.

Zelfs in de huidige gespannen arbeidsmarkt staan er meer dan een half miljoen mensen onvrijwillig aan de kant.

Niet iedereen voelt zich nodig.

Voor sommigen is er geen passende baan.

Anderen hebben voorzieningen, bijv. in de sfeer van kinderopvang, nodig om te kunnen werken.

Weer anderen komen niet aan de slag doordat werkgevers niet dwars door een aantal kenmerken als leeftijd, etniciteit en niet met diploma's bezegelde competenties heen kunnen kijken om te zien wat ze in huis hebben.

We praten nu nog volop over de schaarste. Maar de werkloosheid gaat weer oplopen.

Alle voorspellingen wijzen erop dat de conjunctuur op z'n retour is. De arbeidsmarkt koelt daardoor binnenkort weer af. En dat terwijl een groot aantal mensen zelfs in het midden van de conjuncturele zomer geen plekje in de arbeidszou konden vinden.

Want de werkloosheid is weliswaar laag, maar dat zijn er meer dan bij een vorige hoogconjunctuur. Vooral het aantal werkloze ouderen is toegenomen. Er zijn meer ouderen, en het aantal ontsnappingsroutes van de arbeidsmarkt af is verminderd. Die ouderen komen nog altijd moeilijk aan de slag. Hoopvol is wel dat er indicaties zijn dat het "point of no return" op de arbeidsmarkt aan het verschuiven is van 45 jaar naar 55 jaar. Dat gaat echter te langzaam, en is ook niet ver genoeg.

De vergrijzing slaat daardoor nergens zo hard toe als onder de werklozen.

Het aandeel 55-plussers in de werkloosheid is sinds 2001 verdrievoudigd van 5% naar 15%.

Veel van hen zijn al langere tijd werkloos, ondanks intensieve pogingen om weer aan de slag te komen.

Ik kan me daarom ook de woede en de frustratie van deze kansloze ouderen voorstellen wanneer ze het zoveelste bericht in de krant lezen over het belang van het behoud van ouderen voor de arbeidsmarkt.

Daarbij wordt te vaak vergeten dat niet werken te vaak geen eigen keus is van de oudere zonder werk.

De arbeidsmarkt koelt dus het komende jaar af.

Wie zullen daarvan vooral de dupe worden?

Ontwikkelingen uit het verleden geven nooit garanties voor de toekomst.

Maar toch kan het leerzaam zijn om wanneer we deze vraag stellen eens te kijken wie er bij een vorige recessie vooral buiten de arbeidsboot vielen.

Dat heeft de RWI in de Arbeidsmarktanalyse 2008 in kaart gebracht.

De meest opvallende categorie vormen daarbij de niet westers allochtone jongeren. Onder hen liep bij de vorige recessie de werkloosheid razend snel op.

Een op de 7 raakte zijn of haar baan kwijt of kon door de recessie geen baan vinden. Voor een deel hing dat samen met hun lage opleidingsniveau.

Laag opgeleide jongeren zijn conjunctuurgevoelig.

Er vielen echter ook veel klappen bij degenen die een technische opleiding hadden gevolgd op mbo niveau 2/3.

Technici op niveau 4 en hoger hadden echter weer beduidend minder te lijden onder de recessie.

Wie economisch-administratief geschoold was, bleek daarentegen pas redelijk veilig voor de grillen van de conjunctuur op HBO-niveau of hoger.

Van deze les uit het verleden kunnen we leren.

We moeten ons dus afvragen wat is er nieuw aan de conjunctuurcyclus die met de teruggang in 2009 inzet.

Dat is vooral dat we voor het eerst in de moderne tijd een laagconjunctuur ingaan in een situatie van een afnemende potentiële beroepsbevolking.

Bij eerdere conjunctuurcycli was het beeld als volgt:

De vraag naar arbeid daalt, wat tot gevolg heeft dat bedrijven minder nieuwe mensen aannemen.

Vacatures worden niet vervuld. Schoolverlaters worden werkloos en werklozen worden langdurig werkloos.

Leer-werkbanen en stageplekken voor leerlingen worden schaars. Waar het natuurlijk verloop niet snel genoeg gaat, vallen ontslagen.

Leerlingen en werkzoekenden in conjunctuurgevoelige marktsegmenten kijken uit naar stabielere delen van de arbeidsmarkt.

De zorg en het onderwijs worden weer populair.

Na verloop van tijd herstelt de conjunctuur, en even later de arbeidsmarkt.

Voorzichtig worden, vaak tijdelijk en via uitzendbureaus, weer nieuwe mensen aangenomen.

En die zijn er steeds geweest. Want door de groei van de beroepsbevolking was er voldoende nieuw aanbod bij vorige conjunctuurherstellen.

Als dan de economie weer herstelt, dan zijn werkgevers daarbij vaak net kritische supermarktklanten die over de voorste rij pakken heen reiken omdat ze weten dat achteraan de pakken met de jongste datum staan.

De slachtoffers van de recessie blijven dus voor een deel achter.

Ze zijn door de duur van de werkloosheid langzamerhand hun competenties, en, iets sneller dan dat, hun marktwaarde kwijtgeraakt.

Soms gaan ze aan de slag ver beneden hun oorspronkelijke niveau.

Soms ook, vooral wanneer ze boven de 55 zijn, trekken ze zich voorgoed van de arbeidsmarkt terug.

Dan trekt de markt weer volop aan.

Leerlingen krijgen weer gemakkelijk leerplekken en stages.

Schoolverlaters zijn weer volop welkom.

Werkenden worden weer mobiel om de switch te maken waar ze al jaren naar uitkeken. In de slipstream van de aldus aantrekkende bedrijvigheid kan ook een deel van de langdurig werkloze recessieslachtoffers weer aan de gang.

Zo ging het tot nu toe steeds. Maar....in de nieuwe situatie zal het anders gaan!

Door de uittredende babyboom gaat het verloop zo snel dat bedrijven ondanks de teruglopende vraag nog steeds een flink deel moeten vervangen.

Daarbij zijn ze kritischer dan ooit, want er is weer keus en de concurrentie vraagt om een hoge productiviteit.

Dat leidt tot opdrijven van de functie-eisen.

Wie daar niet in mee kan, blijft op de plank achter.

Trekt de markt over een paar jaar weer aan, dan staan er deze keer veel minder nieuwe pakken in het schap achter de oude.

De werkgever moet dus ook in de voorste rij shoppen.

Daar treft hij werkzoekenden die inmiddels gedesillusioneerd en gedemotiveerd zijn en waarvan de vakkennis is weggezakt en achtergebleven.

Die kan hij niet laten staan, want nieuw aanbod is er onvoldoende.

En de werkzoekenden kunnen zich ook niet terugtrekken, want de vluchtwegen voor ouderen zijn afgesloten.

Dat betekent dat wanneer we bij de komende teruggang er niet in slagen om mensen bij de arbeidsmarktles te houden, we bij de volgende hoogconjunctuur voor een enorme reparatieopdracht staan.

Ik gun de re-integratiebedrijven in Nederland graag een lonkend toekomstperspectief, maar ik vind voorkomen toch nog altijd verre te verkiezen boven genezen.

En bovendien: het risico is ook reëel dat door de achtergebleven kwaliteit van het aanbod het vraagherstel achterblijft.

Het bovenstaande betekent dat ik niet zo zeer bang ben voor de komende recessie.

Die zal op de arbeidsmarkt milder uitwerken dan eerdere conjuncturele dalen.

Dit dankzij de vergrijzing en het minder sterk groeiende aanbod.

Dat neemt overigens niet weg dat zwakkere groepen op de arbeidsmarkt, allochtonen, laag opgeleiden, jongeren en ouderen, een moeilijke tijd tegemoet gaan.

En voor een deel blijvende schade aan hun inzetbaarheid zullen oplopen.

Waar ik echter vooral bang voor ben, is voor de hoogconjunctuur die na die recessie komt.

Want anders dan tot nu toe zal er dan onvoldoende nieuwe instroom zijn om de oplevende vraag te bedienen.

Er zal dan een veel groter beroep gedaan moeten worden op degenen die er tijdens de recessie uitvlogen.

Die zullen het herstel moeten dragen.

Zoals elke recessie zal echter ook de komende een deel van het arbeidsaanbod feitelijk uit de markt halen.

Dat deel kan nog wel eens groter zijn dan tijdens eerdere cycli.

Want tot nu toe konden langdurig werkloze recessieslachtoffers nog meeliften op de slipstream van de met behulp van nieuw aanbod tot stand gekomen dynamiek.

We hebben er dus meer dan ooit belang bij om te voorkomen dat mensen tijdens laagconjunctuur buiten de arbeidsmarkt raken en hun competenties verliezen.

Slagen we daar niet in, dan valt het economisch herstel snel weer terug.

Zo wordt de conjunctuurgolf een neergaande spiraal.

Slagen we daar niet in dan doet, sorry commissie Bakker, de participatiegraad in dit land een stap terug in plaats van vooruit.

Met alle gevolgen van dien voor het draagvlak voor onze collectieve voorzieningen, voor de staat van onze welvaart en voor onze welvaartsstaat.

Wanneer de conjunctuur omslaat en er weer meer mensen werkloos worden, zullen we daarom meer dan ooit ervoor moeten zorgen dat deze mensen inzetbaar en betrokken blijven. We hebben misschien even geen plaats voor ze, maar op termijn kunnen we ze niet missen.

Om te beginnen moeten we zo veel mogelijk zien te voorkomen dat mensen werkloos worden.

Het advies over het Van Werk Naar Werkbeleid dat de RWI onlangs uitbracht gaat daar over en kan daarbij een belangrijke rol spelen. In oktober komt de RWI ook nog met een Praktijkgids over Van Werk Naar Werk-activiteiten voor met werkloosheid bedreigde werknemers.

Interessant in dat kader is dat bij sommige sectoren een grote mate van conjunctuurgevoeligheid samengaat met een relatief sterke vergrijzing.

Zo'n sector is bijvoorbeeld de industrie.

Die heeft de komende jaren te maken met een zeer grote vervangingsvraag door de uittredende babyboom.

Tegelijkertijd is het een sector waar bij een dalende conjunctuur veel bedrijven moeten inkrimpen.

Van Werk Naar Werkbeleid, waarbij door een goede bemiddeling, waar nodig gecombineerd met bijscholing, de vervangingsvraag van de een opgevangen kan worden met de krimp van de ander, kan hier twee vliegen in één klap slaan. Werkloosheid wordt voorkomen en werknemers blijven voor de sector behouden.

Om dat mogelijk te maken is het van belang dat werknemers breed inzetbaar zijn. Breder dan het bedrijf waarin ze werken. En soms zelfs breder dan binnen de branche waarin ze actief zijn.

Samenwerking binnen en tussen branches, gefaciliteerd door het CWI/UWV-werkbedrijf, met medewerking van gemeenten, uitzendbureaus en regionale onderwijsinstellingen en met inzet van O&O-fondsen kan dit alles mogelijk maken.

Hoewel voorkomen beter is, valt aan genezen niet altijd te ontkomen.

De werkloosheid zal het komende jaar onder druk van de neergaande conjunctuur weer gaan oplopen.

Het is ontzettend belangrijk dat die nieuwe werklozen geen langdurige werklozen worden.

Dat betekent dat er enorm intensief gecoacht en bemiddeld zal moeten worden.

Ik houd dan ook mijn hart vast dat net op het moment waarop we het CWI het hardst nodig hebben, er een fusie met de UWV is die gepaard gaat met een grote bezuinigingstaakstelling.

Er wordt een reparatie aan het dak gepland op het moment dat er regen voorspeld wordt. Tegelijkertijd wordt er bezuinigd op dakpannen. Er is wel een meesterlijke aannemer nodig om dat zonder waterschade tot een goed einde te brengen.

Een laatste punt van zorg vormt de arbeidsmarkt in de zorg en in het onderwijs. Van de zorg wordt nogal eens gezegd dat bij laagconjunctuur het aanbod toeneemt omdat men in de beschutte quartaire sfeer van de zorg wil schuilen voor het gure weer op de markt. Trekt de conjunctuur aan, dan gaat men weer voor het grotere geld op de markt. Dit beeld gaat maar ten dele op.

Het conjunctuurgevoelige deel van de zorg betreft vooral de niet-zorgspecifieke functies zoals administratie en management.

Voor de echte zorgfuncties is veel bepalender dat de tekorten tot nu toe binnen de perken bleven door de toenemende participatie van vrouwen.

Doordat meer verpleegsters wanneer ze kinderen kregen bleven doorwerken, bleef de vervangingsvraag beperkt.

Wanneer dit effect doordat het emancipatieproces voltooid is uitgewerkt raakt, dan zal de stijgende vraag tot grotere tekorten gaan leiden.

Daarom is het voor de sector ook zo'n verkwisting dat veel op niveau 2 of lager in de zorg opgeleiden buiten de zorg aan het werk gaan omdat er binnen de zorg op hun niveau geen emplooi voor ze is. Behouden voor de sector door intensief te stimuleren met betrekking tot opscholing richting de tekortfuncties op niveau 3 en hoger is dan het devies!

Dat is niet alleen van belang voor nu, maar ook voor later!

Het onderwijs kan wel profiteren van de teruglopende economie. De belangstelling voor de lerarenopleidingen neemt weer toe. En ook de mogelijkheid om zij-instromers te werven wordt groter wanneer de perspectieven elders minder florissant blijven.

Een duurzame oplossing voor het onderwijs kan echter slechts gevonden worden wanneer de salarissen, vooral in het voortgezet onderwijs, meer in de pas gaan lopen met wat elders geboden wordt. Dit kabinet heeft daartoe een aantal belangrijke eerste stappen gezet.

Of dat voldoende is, en of dat tot een duurzame oplossing leidt, dat zal de tijd moeten leren. Het blijft een gegeven dat het onderwijs vooral hoger opgeleiden nodig heeft en zich daarmee op een marktsegment bevindt waar de tekorten het grootste zijn en blijven. De oplossing ligt daarmee bij het onderwijs zelf: zorgen voor een drastische verhoging van het aantal hoger opgeleiden in Nederland.

Investeren in de kwaliteit van de beroepsbevolking door een verhoging van het niveau van instroom uit het initieel onderwijs, het intensief bevorderen van doorstroming tijdens het werk door combinaties van leren en werken en via EVC vastgelegde competentievergroting door werkervaring is van levensbelang.

Seneca heeft eens gezegd: “zolang je leeft moet je leren hoe te leven”. Ik zou daarop willen parafraseren met “zolang je werkt moet je leren hoe te werken”.

We moeten daarom niet alleen investeren dus in een hoogwaardig initieel onderwijs, maar ook in leerzame arbeidsplekken en in leergierige werknemers.

Dan kom ik nu stellingsgewijs aan de belangrijkste lessen die ik u voor het HRM-beleid in de publieke sector zou willen meegeven:

- 1. *Zorg ervoor dat de politiek niet als bedreigender voor een stabiele loopbaan wordt gezien dan de conjunctuur. De publiciteit rond het verminderen van het aantal ambtenaren brengt de reputatie van de publieke sector als goede omgeving voor een stabiele loopbaan in gevaar.***
- 2. *Investeer, ook in tijden waarin u kwantitatief personeel moet inleveren, in continuïteit en in kwaliteit. Ik denk dan aan de generatie die juist voldoende ervaring en kennis heeft opgedaan om de ruggengraat van de organisatie te***

vormen en tegelijkertijd nog jong genoeg is om elders aan de slag te kunnen.

- 3. Investeer, juist wanneer door de teruglopende conjunctuur de aantrekkingskracht van de publieke sector weer toeneemt, in het op gang brengen van een krachtige zij-instroom.*

Juist in laagconjunctuur komen er in de marktsector ervaren mensen vrij die bijvoorbeeld het onderwijs een nieuwe impuls kunnen geven.

- 4. Breng leven lang leren in uw eigen organisatie in de praktijk en zet de publieke sector neer als een sector waarin productiviteit op de korte termijn het niet altijd wint van competenties ontwikkelen op de lagere termijn.*

- 5. Zorg ervoor dat degenen die voor een opleiding in de richting van de zorg of het onderwijs kiezen, zich direct welkom en nodig voelen. Zorg dus voor ruim voldoende stage- en leerwerkplekken waar leerlingen enthousiast gemaakt worden voor deze sectoren.*